

دکتر حسین نژادپژوه‌شمار و استاد دانشگاه

بخش غنی نسخه‌های خطی شرقی در کتابخانه ملی پاریس از اسباب مهم این کار بود. در حوزه مطالعات اسلام‌شناسی مستشرقین بزرگی به‌کار و تحقیق درباره اسلام روی آوردند و مجلات متعددی و از جمله مهم‌ترین آن‌ها مجله آسیایی نتایج این تحقیقات را منتشر می‌کرد. از جمله این مستشرقین در قرن بیستم باید از شارل پلا نام برد. هانری لائوست، اسلام‌شناس مشهور فرانسوی به تحقیقات فرقه‌شناسی واز جمله حنبلی‌شناسی وشیعہ‌شناسی اهتمام ورزیدو کلودکاهن درباره مسائل جامعه‌شناختی اسلامی مطالعات بسیار مهمی عرضه کرد؛ اما بی‌تردید پر نفوذترین اسلام‌شناس فرانسوی در سده بیستم لویی ماسینیون است که تحقیقات او درباره تصوف اسلامی واز جمله درباره حسین بن منصور حلاج بسیار شناخته شده است. اوشماری از تحقیقات بنیادی درباره اسلام وقرآن ایرانی به‌بحث درباره زوایای مختلف اندیشه فلسفی وشییعی و صوفیانه در ایران می‌پردازد. اومتون مختلفی درباره اسلام، تشیع، فلسفه واسماعیلیه منتشر وبرخی از این متون راه‌فرانسه ترجمه‌کرد. در نیمه دوم قرن بیستم همچنین باید از مطالعات تخصصی درباره اسلام، علم کلام ومذاهب اسلامی یاد کنیم که توسط جورج مقدسی ، لویی گارده وجورج قنواتی انجام شده است. در همین دوره باید از کتاب‌ها ومطالعات ما کسیمور دنسون یاد کرد که به دلیل گرایشات مارکسیستی درصدد تفسیری چپ از اسلام بودو کتاب مهم اودر چالش با ماکس وبر بسیار معروف است. امروزه مطالعات ایران‌شناسی واسلام‌شناسی در فرانسه به دلایل مختلف از کمیت و کیفیت گذشته خود برخوردار نیست. درباره ایران بیشتر مطالعات به مسائل معاصر ایران اختصاص یافته واز این رو تحت تأثیر مسائل روز سیاسی قرار می‌گیرد. کرسی‌های ایران‌شناسی در فرانسه چندان قوی نیستند واین امر تا اندازه‌ای به دولتی بودن دانشگاه‌ها در فرانسه بازمی‌گردد وسبب شده است کرسی‌های دانشگاهی متکی به دولت ایران یائثرومندان ایرانی در این کشور فعال نباشند. با این وصف هنوز شماری از شاگردان هانری کوربن مانند استادان کرسی‌تایان ژامیه، محمد علی امیر معزی وپی بر لوری که هر سه در تحقیقات شیعی یافلسفی وصوفیانه مقام برجسته‌ای در میان محققان غربی دارند، مطالعات مهمی درباره تشیع، تصوف وفلسفه اسلامی وایرانی عرضه می‌کنند. آخرین کتاب ژامیه درباره ماصدرا بودو آخرین کتاب امیر معزی درباره چیستی تشیع، لوری هم در سال‌های اخیر کتابی در موضوع تغییر خواب در اسلام نوشته است. کرسی شیعه‌شناسی کوربن در مدرسه عالی سوربن همچنان فعال است وزیر نظر پروفیسور امیر معزی اداره می‌شود. در حوزه مطالعات اسلام‌شناسی وبه‌ویژه مطالعه در زمینه تاریخ علم کلام، دانیل ژیماره بهترین تحقیقات ومتون رادر حوزه علم کلام عرضه کرده است. مطالعات درباره قرآن در فرانسه همچون دیگر کشورهای غربی باشیوه تحلیل نقادی تاریخی عرضه می‌شود و کسانی چون کلود ژیلیووژاکلین شابی درباره تاریخ قرآن از این منظر مطالعات مهمی را عرضه کرده‌اند. آنچه بیش از همه در باره اسلام وجهان عرب قابل ملاحظه است، مطالعاتی است که در فرانسه بارویکردی تاننده‌ای از ژورنالیستی در این باره عرضه می‌شود که بیشتر درباره مسائل کنونی اسلام وایران وجهان عرب است ودامنه آن حتی به روزنامه‌ها هم می‌کشد. در این میان کسانی مانندژیل کیل والویه‌را واریاندام بر دکه درباره اسلام سیاسی مطالعات مهمی انجام داده‌اند. فرانسه از ده سال پیش مراکز مطالعاتی متعددی در کشورهای مختلف اسلامی تأسیس کرده که شاید قدیمی‌ترین آن مرکز مطالعات فرانسوی در قاهره است. نمونه‌های دیگر این مراکز در سوریه ولبنان ویمین وایران واسیای مرکزی وجود دارد واین مؤسسات در انتشار متون و کتاب‌ها ومقالاتی درباره اسلام، ایران، تشیع وجغرافیای اسلامی فعال هستند. در این مراکز ودر خود فرانسه مجلات تخصصی متعددی درباره اسلام وایران یاجغرافیای اسلامی منتشر می‌شود وبرخی از این‌ها بعد از حدود صد و پنجاه سال تاکنون نیز همچنان فعالانه به انتشار مقالات وتحقیقات می‌پردازند. در فرانسه در کنار متخصصان اسلام‌شناس وایران‌شناس فرانسوی، شماری از متفکران نواندیش مسلمان هم زندگی می‌کنند که با استفاده افضای آزاد بحث‌ها ومطبوعات، به اندیشه‌ورزی درباره اسلام وتجدد می‌پردازند. شماری از این متفکران در سرتاسر جهان اسلام نفوذ فکری دارند (مانند محمد ارکون) وآرای آنان به زبان‌های مختلف منتشر شده است. به‌طور مثال محمد ارکون بایره‌گیری از نتایج تحقیقات اسلام‌شناسان غربی ونیز بایهره‌گیری از فلسفه ودانش‌های پست مدرن به تفسیر اسلام وقرآن می‌پردازد. وی در این مسیر از مکتب تاریخ نگاری فرانسوی آنال ورویکرد تحلیلی میشل فوکو، فیلسوف فرانسوی بهره می‌گیرد. مطالعات جامعه‌شناختی جامعه‌شناسان معاصر فرانسوی که برخی از آنان به‌ویژه درباره جوامع مسلمان واز جمله جوامع شمال آفریقا تحقیقات مهمی را عرضه کرده‌اند، دستمایه محمد ارکون در تفسیر نوینش از اسلام است، همچنین باید از حضور شاعر بزرگ وآوانگارد عرب علی احمد سعید ادونیس در پاریس یاد کرد که از رویکردی انتقادی نسبت به تفسیرهای کلاسیک وسنتی اسلام برخوردار است و کتاب او درباره «ثابت ومتحول در اسلام» سال‌ها پیش منتشر شده است. در فرانسه مراکز دانشگاهی وآکادمیک ونیز مؤسسات متعددی درباره مطالعات عربی به فعالیت می‌پردازند. مهم‌ترین مرکز عرب‌شناسی، انیستیتوی دنیای عرب است که کتابخانه سبصد هزار جلدی دارد وسالانه ده‌ها کنفرانس ونشست برگزار می‌کند وبه عنوان مرکز آشنایی با جهان عرب در اروپا شناخته می‌شود. این انیستیتو بیشتر با هزینه دولت فرانسه به فعالیت مشغول است. در دانشگاه سوربن ودر مرکز ملی تحقیقات علمی فرانسه دیارتان‌های مختلفی درباره زبان وادبیات وفرهنگ عربی به فعالیت مشغول هستند ودر سوربن جدید (بخش محمد ارکون) عرب (دانشجویان زیادی در این رشته‌ها تحصیل می‌کنند. انجمن‌ها ومراکز تحقیقاتی وابسته به کشورهای عربی نیز به اشکال مختلف در فرانسه فعال هستند.

دکتر حسین نژادپژوه‌شمار و استاد دانشگاه

شبه ۱۴

گفت و گوی شهرآرا با دکتر رسول جعفریان درباره مفهوم شناسی «تمدن اسلامی»

تمدن اسلامی در گذار تاریخ

امید حسن نژاد

فرهنگ و تمدن اسلام مجموعه باورها وارزش‌های اسلامی ونمود آن در پیشرفت علم وهنر وظهور نهادهای اجتماعی وسیاسی در بین ملل ومردمی است که اسلام راه‌عنوان دین خود پذیرفتند. فرهنگ اسلام توانست در طول چند قرن تمدنی عظیم وبی نظیر رادر منطقه وسیعی از جهان به وجود آورد. مسلمانان از نیمه دوم قرن دوم هجری تاواسط قرن هشتم (در حدود شش قرن) رهبری علمی جهان رادر دست داشتند. با پیدایش اسلام وانتشار سریع وگسترده آن در میان اقوام وملل وجلب وجذب فرهنگ‌های گوناگون بشری بنای مستحکم وعظیمی از فرهنگ وتمدن انسان پایه‌گذاری شد که در ایجاد آن ملل ونژاد‌های مختلفی سهیم بودند. این ملل باارزش‌ها وملاک‌های نوین اسلامی به‌ایجاد تمدنی موفق شدند که بدان تمدن اسلامی گفته می‌شود. از این رو تمدن اسلامی تمدن یک ملت یانژاد خاص نیست، بلکه مقصود، تمدن ملت‌های اسلامی است که عرب‌ها، ایرانیان، ترک‌ها ودیگران راشامل می‌شود که به‌وسیله دین رسمی اسلام وزبان علمی وادبی یعنی عربی بایکدیگر متحد شدند. این تمدن به درجه‌ای از عظمت وکمال وپهناوری است که آگاهی از همه جنبه‌های آن واحاطه بر همه انحای آن کاری بس دشوار است. تمدن اسلامی در زمان امویان در شام وارد دوره پختگی شد ودر عصر عباسیان به اوج خود رسید ومركز این تمدن درخشان شهر بغداد وبه‌روزگار خلافت امویان در اندلس بود. مطالعه در اطلس تاریخ اسلامی وچگونگی انتشار اسلام در جهان نشان می‌دهد که اسلام در طول چند قرن بر بیشتر سرزمین‌های آباد آن روز جهان مسلط شد وقسمت اعظم آسیا، آفریقا وقسمتی از اروپا راتحت سلطه واقتدار خود درآورد. در مرکز از عراق، ایران، افغانستان ودر شرق تاچین وهند امتداد داشت. از جانب شمال شرقی تا سمرقند وبخارا وخوارزم تا کوه‌های یکی ازفرغانه راشامل می‌شد. این مناطق با فرهنگ ودین مشترکی به هم وصل شده بودند وساکنان آن خود را عضو تمدن واحد ووسیعی می‌دانستند که مرکز روحانی ومذهبی آن مکه ومركز فرهنگی وسیاسی اش بغداد بود. این تمدن بیش از همه تمدن‌ها به علم ودانش اهمیت داده وکهن‌ترین دانشگاه‌های جهان را پدید آورده است وبا تلفیق علوم گوناگون وافزودن بر آن‌ها میراث عظیم وتکامل یافته‌ای راتحول بشریت داد. با این اوصاف می‌توان گفت منظور از تمدن اسلامی مجموعه افکار، عقاید، علوم، هنر‌ها وصنایع است که با الهام از آموزه‌های دینی توسط مسلمین پدید آمده است. برای واکاوی بیشتر ومفهوم شناسی تمدن اسلامی گفت وگویی بادکتر رسول جعفریان، عضو هیئت علمی دانشگاه تهران، داشته‌ایم. مشروح این گفت‌وگو رادر ادامه بخوانید.

- در طول تاریخ پرفرازونشیب اسلامی تعاریف گوناگونی از تمدن اسلامی شده است. به نظر شما با توجه به تصور تاریخی این واژه چگونه می‌توان مفصل بندی دقیقی از این مفهوم داشت؟
- برای تعریف تمدن هیچ وقت دیر نیست. می‌شود گفت، روزگاری که تلاش می‌شد همه چیز ابتدا تعریف شود، گذشته است، اکنون باید یک موضوع یامسئله را در زمان دید وآن را تعریف کرد. از نظر بسیاری، مفاهیم نوعی حیات دارند، زمان مند هستند وتغییر شکل ومحتوا می‌دهند. مفهوم تمدن هم از این قاعده مستثنا نیست. دانشمندان ده‌ها تعریف برای تمدن ارائه وتفاوتش را با فرهنگ بیان کرده‌اند. آن‌ها گفته‌اند که یک فرهنگ وجود دارد ویک تمدن، مفهوم تمدن، در معنای جاری خود مفهومی مدرن است. در دنیای ما که «تکنولوژی، مهم شده، در تعاریفی که برای تمدن می‌شود، روی «ترقی وپیشرفت» سازمانمند در زندگی مادی تأکید می‌شود. روشن است که در همه سطوح وبرای همگان، فرهنگ به عنوان پایه تمدن ومعنویت واخلاق ارکان اصلی تمدن به‌شمار می‌آیند. با این حال می‌شود گفت، اساس تمدن در این تعاریف ودر معنای امروزی آن، ترقی مادی است، چیزی که تعریف تمدن وتحقق آن، درگرو آن است.
- با این نگاه آیا مفهوم توسعه در درون مایه تمدن اسلامی قرار می‌گیرد؟
- در روزگار ما گاهی مفهوم توسعه از خود تمدن هم مهم‌تر است. این در حالی است که در بخش اخلاق ومعنویت، به‌گونه‌ای است که اگر این‌ها باشد، اما ترقی مادی یعنی تکنولوژی وقف وصنعت نباشد، کسی نمی‌گوید آنجا تمدن هست. درست مثل این است که باید ساختمان زیبایی باشد که در آن فرهنگ و اخلاق ومعنویت هم هست، اما اگر از اصل این ساختمان نباشد، به نظر می‌رسد بر اساس تعاریفی که از تمدن می‌شود، حتی باوجود اخلاق ومعنویت، تمدنی در کار نخواهد بود. این مفهوم از تمدن، به معنا

- تاریخی، امری متأخر وتازه است ودر گذشته دور با این نگاه به تاریخ نگریسته نشده است. ما کتاب‌های تاریخ سیاسی واحیاناً ادبی واجتماعی داشته‌ایم، اما تاریخ تمدن به‌صورت رسمی نداشته‌ایم.
- آیا در عصر جدید تحولی معناشناسانه در این مفهوم ایجاد شد؟
- در عصر جدید، دست‌کم از نگاه برخی، بحث از تمدن از نظر محتوا، به عنوان یک فلسفه برای زندگی بشری مبتنی بر نظریات تازه‌ای در حوزه مادی‌گری ولذت‌گرایی واین جهانی درست شده واز نظر تاریخی هم به یک گرایش علمی تبدیل شده است. این مسئله دست‌کم از لحاظ تئوریک، خط فاصلی میان زندگی بشر قدیم وجدید ایجاد کرده وسبب شده است تا کسانی ماهیت بشر جدید راه‌عنوان بشر سلطه‌گر، لذت‌جو، توسعه‌طلب در مقابل بشر قدیم بدانند. گرایش علمی - تاریخی با عنوان تاریخ تمدن، مورد توجه بسیاری از مورخان دو سده اخیر اروپا قرار گرفته وبا نگاه انحطاط یاترقی به تاریخ ملت‌ها پرداخته شده است. بسیاری از مورخان اروپایی، مورخ تاریخ تمدن بوده‌اند. این در حالی است که در قدیم چنین پدیده‌ای وجود نداشته، هر چند ممکن است علایقی شبیه به آن، در آثار برخی از مورخان دیده شود.
- این نگاه یعنی نگاه تاریخ تمدنی، در حوزه مطالعات اسلامی وخواومینه‌ای به تأسیس گرایش تاریخ تمدن اسلامی منجر شده است. اکنون در ایران، رشته تاریخ فرهنگ وتمدن وجود دارد وسعی می‌شود به گذشته، بانگاه تمدنی نگریسته وتحقیقاتی انجام شود.
- غربی‌ها نگرش تاریخ تمدنی رانسبت به خودشان و دیگر ملل باب کردند. درباره ملل دیگر، اول سفرنامه می‌نوشتند وسعی می‌کردند دیگران راشناسایی کنند، اما به تدریج در این کار پیشرفت کرده، به‌صورت علمی وگسترده شروع به بحث درباره تاریخ تمدن تمامی سرزمین‌های دیگر کردند.
- بخشی از حوزه کار غربی‌ها، شرق شناسی وبه‌طور خاص، شناخت دنیای اسلام بوده واز قرن نوزدهم وحتى پیش از آن، به‌طور مرتب به شناخت تاریخ زبان وادبیات عرب وهمین‌طور فرهنگ وتمدن اسلامی پرداخته‌اند. آن‌ها نخستین کتاب‌ها را با عنوان‌های تاریخ تمدن اسلام وعرب نوشته‌اند. این نخستین باری است که می‌توان از شکل‌گیری دانش تاریخ تمدن اسلامی یاد کرد.
- بن اسماعیل عباسی تصمیم گرفت تا محفظه طلایی سنگ مقام ابراهیم^(ع) راتعویض ونوسازی کند، بقایای چسبیده به سنگ را ذوب کردند ودر نتیجه، کتیبه‌ای به یکی از خطوط باستانی - عبری یاحمیری - گرداگرد بدنه سنگ آشکار شد.
- فاکهی رونوشتی از بخش خوانای کتیبه‌را تهیه ودر واقع استنساخ کرده است که صمخ اخبار وام. جی. کیستر ، خاورشناس یهودی واستاد دانشگاه عبری بیت المقدس، در مقاله‌ای که در معرفی این کتیبه نوشته، تصویر واضح‌تری از آن را از نسخه دست نویس کتاب اخبار مکه فاکهی در کتابخانه دانشگاه لیدن منتشر کرده است.
- شیعی است. جد او میرزا خلیل، پزشکی برجسته وحاذق وماهر در طب گیاهی در زمان ناصرالدین شاه قاجار سال ۱۷۸ خورشیدی به درخواست والی بغداد عثمانی برای طبابت به عراق رفت ودر آنجا ماندگار شد.
- خلیلی در این کتاب تصویری زیبا ولی واقعی وموثق از جنبش ترجمه وفرهنگ علم‌ورزی حاکم بر سرزمین‌های اسلامی درقرون وسطا ارائه کرده واحوال دانشمندان را که در آن دوره، موسوم به عصر طلایی علوم در جهان اسلام می‌زیسته‌اند، به‌خوبی بیان کرده است. اودر این کتاب شمرین وخواندنی وسیاسار آموزنده وسرشار از اطلاعات بابهرتشناساندن نیاکان دانشمندان به‌ما نشان دادن نقش بسیار پررنگ واساسی آنان در شکل‌گیری علم نوین وروش علمی وبیداری علمی ووقوع انقلاب علمی درغرب، روحی از اعتماد به نفس راه خواننده می‌دمد وبه او کمک می‌کند تا در برابر پیشرفت‌های امروزین غرب خود رانبازه وراه نیاکان را ادامه دهد.

یک سند غیر قابل کتمان

امروزه جریان موسوم به تجدیدنظرطلبان، با زیر سؤال بردن اصالت واعتبار متون تاریخی کلاسیک دوره اسلامی، جایگاه واهمیت مکه وکعبه در دوره پیش از اسلام رانیز نفی می‌کنند. فراتر از این، برخی از آنان ادعا می‌کنند که اساساً پیش از اسلام مکه وکعبه‌ای وجود نداشته (یا در نقطه دیگری وجود داشته) و مکه وکعبه امروزی، در جریان رقابت‌های سیاسی حاکمان مسلمان در نیمه دوم قرن اول هجری شکل گرفته ورسول خدا^(ص) به‌آن منسوب گشته است.

- هر چند بازسازی‌ها وتوسعه‌های مکرر مسجد الحرام در طول تاریخ وتخریب ونابودی امروزه جریان موسوم به تجدیدنظرطلبان، با زیر سؤال بردن اصالت واعتبار متون تاریخی کلاسیک دوره اسلامی، جایگاه واهمیت مکه وکعبه در دوره پیش از اسلام رانیز نفی می‌کنند. فراتر از این، برخی از آنان ادعا می‌کنند که اساساً پیش از اسلام مکه وکعبه‌ای وجود نداشته (یا در نقطه دیگری وجود داشته) و مکه وکعبه امروزی، در جریان رقابت‌های سیاسی حاکمان مسلمان در نیمه دوم قرن اول هجری شکل گرفته ورسول خدا^(ص) به‌آن منسوب گشته است.
- هر چند بازسازی‌ها وتوسعه‌های مکرر مسجد الحرام در طول تاریخ وتخریب ونابودی امروزه جریان موسوم به تجدیدنظرطلبان، با زیر سؤال بردن اصالت واعتبار متون تاریخی کلاسیک دوره اسلامی، جایگاه واهمیت مکه وکعبه در دوره پیش از اسلام رانیز نفی می‌کنند. فراتر از این، برخی از آنان ادعا می‌کنند که اساساً پیش از اسلام مکه وکعبه‌ای وجود نداشته (یا در نقطه دیگری وجود داشته) و مکه وکعبه امروزی، در جریان رقابت‌های سیاسی حاکمان مسلمان در نیمه دوم قرن اول هجری شکل گرفته ورسول خدا^(ص) به‌آن منسوب گشته است.
- هر چند بازسازی‌ها وتوسعه‌های مکرر مسجد الحرام در طول تاریخ وتخریب ونابودی امروزه جریان موسوم به تجدیدنظرطلبان، با زیر سؤال بردن اصالت واعتبار متون تاریخی کلاسیک دوره اسلامی، جایگاه واهمیت مکه وکعبه در دوره پیش از اسلام رانیز نفی می‌کنند. فراتر از این، برخی از آنان ادعا می‌کنند که اساساً پیش از اسلام مکه وکعبه‌ای وجود نداشته (یا در نقطه دیگری وجود داشته) و مکه وکعبه امروزی، در جریان رقابت‌های سیاسی حاکمان مسلمان در نیمه دوم قرن اول هجری شکل گرفته ورسول خدا^(ص) به‌آن منسوب گشته است.
- این کتاب یکی از آثار بسیار جذاب علمی- پژوهشی وتاریخی دانشمند نام‌بردار در عرصه بین‌الملل، جیم الخلیلی باصالت ایرانی-

پیشگامان

عصر طلایی

در جهان اسلام

به روایت استاد

کتاب شناخت